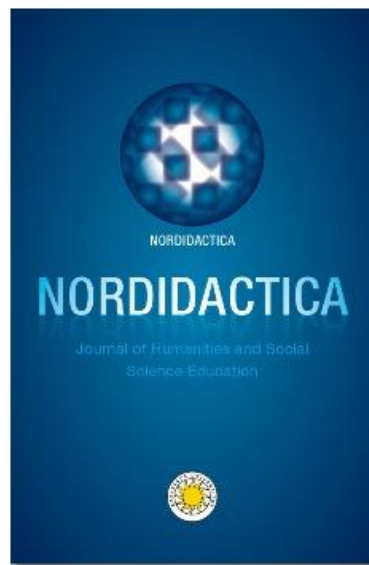

Editorial Nordidactica 2025:2

Forskning om nationella prov i samhällsorienterande ämnen – några aktuella exempel

**Olof Franck, Kristoffer Larsson, Annika Lilja,
Christina Osbeck**

Nordidactica

- Journal of Humanities and Social Science Education

2025:2

Nordidactica – Journal of Humanities and Social Science Education

Nordidactica 2025:2

ISSN 2000-9879

The online version of this paper can be found at: www.kau.se/nordidactica

Editorial Nordidactica 2025:2

Forskning om nationella prov i samhällsorienterande ämnen – några aktuella exempel

<https://doi.org/10.62902/nordidactica.v15i2025:2.28731>

Olof Franck, Kristoffer Larsson, Annika Lilja, Christina Osbeck

Nationella prov i samhällsorienterande ämnen genomfördes i Sverige för första gången 2013. Sedan dess har proven varit föremål för återkommande synpunkter, frågor och diskussioner – från lärare och elever såväl som från debattörer med intresse för skolfrågor. Proven har dock inte enbart debatterats offentligt, utan har också analyserats inom ramen för vetenskaplig forskning.

I samband med att tio år förflutit sedan de första nationella proven i samhällsorienterande ämnen genomfördes, arrangerade Göteborgs universitet i november 2023 en konferens med fokus på den forskning som gjorts i anslutning till proven. Totalt deltog 17 forskare, som presenterade ett brett spektrum av studier baserade på de fyra proven.

I samband med att konferensen i Göteborg genomfördes initierades idén att publicera ett temanummer som kunde ge utrymme för ytterligare forskning relaterat till proven. Fyra artiklar som presenterar sådan forskning ingår i detta temanummer av Nordidactica.

Markus Al-Afifi inleder temanumret med att fokuserar på interkulturell kompetens och dess plats i storskaliga tester. Med utgångspunkt i de svenska nationella proven i samhällskunskap analyserar Al-Afifi provuppgifter från perioden 2013–2022 för att undersöka i vilken utsträckning och på vilka sätt interkulturell kompetens kommer till uttryck i proven. Studien visar att proven i viss mån berör aspekter av interkulturell kompetens såsom perspektivtagande, medan andra aspekter, såsom reflexivitet och respekt ges ett mer begränsat utrymme. Genom sin systematiska genomgång bidrar studien med ny kunskap om de nationella provens roll och visar hur dessa kan analyseras och användas bortom sin primära funktion som betygssöd.

Andreas Alm Fjellborg, i sin tur, analyserar relationen mellan nationella prov och betygssättning i de samhällsorienterande ämnena i årskurs 9. Eftersom skolor i Sverige slumpmässigt tilldelas nationellt prov i ett av de fyra samhällsorienterande ämnena kan studien analysera hur provet påverkar betygssättningen i just det ämnet. Med data som sträcker sig över ett decennium visar resultaten att det ämne som provas genom nationellt prov generellt får högre betyg än samma ämne på skolor som inte genomför provet. Detta ligger i linje med tidigare internationell forskning. Samtidigt visar studien att effekterna varierar med skolkontext, särskilt i relation till elevsammansättning och graden av skolkonkurrens. Sammantaget ger bidraget viktiga empiriska insikter i hur

nationella prov används i praktiken och problematiserar deras funktion och framtida roll i ett konkurrensutsatt skolsystem.

Vidare undersöker David Rosenlund, Johan Deltner, Mikael Bruér och Magnus Persson varför skillnader i nationella provresultat är avgörande bortom betygen. Studien visar hur kunskaper i historia, dvs såväl fakta- och begreppskunskap som procedural kunskap, kan förstås som förutsättningar för samhällsdeltagande – kunskaper som dessutom visar sig vara ojämnt fördelade bland de 101 elever i årskurs nio som i studien har undersökts med en kombination av kvalitativa och kvantitativa metoder. Skillnaderna fångas som primärt relaterade till elevernas socioekonomiska status (SES), medan kön har obetydlig betydelse och deltagande i svenska som modersmål alternativt svenska som andra språk har viss betydelse enligt studiens resultat. Elever från skolor med hög SES visar mer omfattande och nyanserad faktakunskap, bättre förmåga att resonera kring kontinuitet och förändring (begreppslig kunskap) samt större medvetenhet om de disciplinära strategier som krävs för att utifrån skilda källor konstruera historisk kunskap (procedural kunskap). I relation till Biestas teori om utbildning som bidragande till kvalifikation, socialisation och subjektifiering drar författarna slutsatserna att de kunskapsskillnader som redovisas får betydelse för utbildningens potential i alla dessa tre avseenden. Skillnaderna bidrar till olika förutsättningar att kunna delta i demokratiska samtal och utvecklas som autonoma subjekt. I nästa led pekar det på ett behov av riktade insatser i skolmiljöer med låg socioekonomisk status för att minska utbildningsklyftor och stärka kunskaperna i historia och deras emancipatoriska potential.

I specialnumrets avslutande bidrag ställer Daniel Bergh och Arne Löfstedt frågan om likvärdighet gällande de nationella proven i samhällskunskap. Vid utvecklandet av nationella prov är en grundförutsättning oavsett vilket ämne det gäller att provens uppgifter fungerar på samma sätt för alla grupper av elever. Bergh och Löfstedt förtydligar denna förutsättning genom att poängtera ”att provet är rättvist och inte visar några tecken på allvarlig differentiell uppgiftsfunktion (DIF)”, och de nämner i detta sammanhang som en relevant omständighet att framöver beakta den digitalisering av de nationella proven som är under utveckling.

Den elevgrupp som författarna väljer att uppmärksamma i sin undersökning är den som följer kursplanen i svenska som andraspråk (SvA). Bergh och Löfstedt genomför en analys av hur olika uppgifter (definierade av varierande format och innehåll) fungerar för dessa elever jämfört med den allmänna elevpopulationen. Analysen baseras på data från fyra års undersökning av de svenska nationella proven i samhällskunskap (2018, 2019, 2022 och 2023), och den anges vara baserad på modern testteori, med fokus på differentiell uppgiftsfunktion (DIF).

Författarna framhåller att resultaten av analysen visar att det finns skillnader mellan de två kursplangrupperna: elever som följer SvA-kursplanen har fler svårigheter jämfört med elever som följer Sv-kursplanen, provfrågor handlar om fakta- och konceptuella kunskapsaspekter. Däremot presterar SvA-elever enligt analysen betydligt bättre, jämfört med Sv-elever på frågor ”där de ombeds beskriva, analysera och utveckla ett ämne med hjälp av sitt eget språk”. Författarna presenterar härvidlag slutsatser som de finner betydelsefulla rörande hur de nationella proven konstrueras, inte minst i samband

med den kommande digitaliseringen av de nationella proven, men också ur ett ämnesdidaktiskt perspektiv på hur ämnesundervisning struktureras och genomförs.

Olof Franck
Kristoffer Larsson
Annika Lilja
Christina Osbeck